



Kronika

Svante Folin skaffar sig anledning att sända ett Kiplingord till USA:s plågade president.

Imperiet – o ve!

Historiker och skönlitterära författare är sedan många decennier inbegripna i en ädel tävlan, där första priset går till den som skrivit den mörkaste boken om Europas koloniala epok. Imperialism är ett av språkets starkaste fy-ord med obehagliga associationer till rasism, fascism och sexism.

Columbusjubileet 1992 urartade följdriktigt till en orgie av antiimperialistisk och multikulturalistisk korrekthetsretorik. Var inte "Indiens upptäckare" själva sinnebilderna för den penetrerande vite, döde mannens kulturförintande våldtäktsmentalitet och vad hade han där att göra? Europas andra självmordsförsök – Andra världskriget – innebar kolonialsystemens upplösning. Endast "ondskans imperium" lyckades expandera och styra under ytterligare ett halvsekel.

Den postkoloniala världsordningen blev dock inte riktigt vad filantropiska antiimperialister utmätat. Imperialistiska excesser som det sena 1800-talets *Scramble for Africa* framstår i ljuset av det fria Afrikas tribala massakrer som fridsamma övningar.

Imperialistiska excesser som det sena 1800-talets Scramble for Africa framstår i ljuset av det fria Afrikas tribala massakrer som fridsamma övningar.

Historien visar en otve tydlig tendens, det vill säga att mindre politiska enheter med tiden slås ihop till större. De tiotusentals samhällen som fanns för 10 000 år sedan har idag reducerats till cirka 200 nationalstater. Imperierna föregrep denna fusionsprocess genom att påtvinga ett antal potentiella nationer en gemensam lagstiftning och uppförande. Behjälpta av kanonbåtar och kitchenertyper begagnade de sina våldsmonopol till att sätta P för galna mullor, strypsektorer, änkebrännare med mera. Pax Romana och Pax Britannica ter sig retrospektivt som angenäma parenteser i en tillvaro, där infödingarna oförtrutet skär halsen och annat av varandra.

V i behöver förvisso inte gå utanför Europa för att studera den postimperiala härdsmlåtan. För tio år sedan fanns det ett land som hette Jugoslavien, där 23 miljoner människor levde i rimligt fungerande endrätt. Denna del av Balkan, som tidigare mer eller mindre hårdhänt styrts av bysantiner, osmaner, habsburgare och slutligen Tito, drabbades under 90-talet av etniskt delirium vilket hitintills resulterat i fem stater och som, när den etniska centrifugeringen är färdig, antagligen blir ett dussin. Priset för denna etniska mångfald är idag uppskattningsvis en kvarts miljon döda. Mordmetoderna står på intet sätt efter dem som praktiserats i Rwanda – utstickna ögon, våldtäkt med trasiga flaskor, genitalier instoppade i munnen. EU är som vanligt i utrikespolitiska sammanhang vanmäktigt och ställer sitt hopp till den imperialistiska, amerikanska världspolisen.

Den fläckfria liberalen Timothy Garton Ash skriver i januari-numret av New York Review of Books att den enda lösningen för de exjugoslaviska paroxysmerna är att USA axlar Habsburgs mantel och skickar dit sina centurioner på obestämd framtid. Den amerikanska interventionen skulle naturligtvis överhålljas av vedervilja och otidigheter från det rättänkande, politiska etablissemanget. Ash kan bara med desperat ironi mana USA att i Kiplings förkättrade anda

Ta upp den Vites börda och skörda sen hans tack: Hatet från de skyddade och herrarnas förakt, och skriet från de skaror som ni mot ljuset bragt: – Vi slet ni oss ur tråldomen, ur Egyptens svarta natt?

Detta skrevs 1899 med anledning av att amerikanerna tog över Filipinerna från Spanien.

29 januari 1999
SVANTE FOLIN



Livet i det vacklande Weimar

Gärna kärlek men först en rejäl päl. Gunder Andersson berättar om författarinnan som bröt vägen åt Isherwood och Brecht.

Irmgard Keunns två romaner om Weimarrepublikens sista skälvanade år, *Gilgi* – en av oss (1931) och *Konstsilkesflickan* (1932) skälldes av nazisterna för "asfaltlitteratur" och brändes på bål. Ett beröm så gott som något.

Dem Nobel glömde 9

Irmgard Keun
Mot midnatt
(Nach Mitternacht, 1936)
Öv: Roland Adlerberth
Berghs, 1984

Hon dog 1982, 72 år gammal och utbränd sedan länge även om hon fortsatte att skriva böcker också efter kriget. Numera är hon så bortglömd att hon inte ens finns med i Nationalencyklopedien. Det är lite konstigt, hon fick trots allt något av en renässans kring 1980, då hon återupptäcktes, fick kulturpris och hennes tre 30-talsromaner översattes till svenska.

Redan debuten *Gilgi* innebar ett hejdundrande genombrott. Den översattes till en rad språk, liksom efterföljaren *Konstsilkesflickan*. Hon var ett uppuret namn bland samtida storerheter som Alfred Döblin (som inspirerade den politiskt radikala skådespelerskan att börja skriva), Hans Fallada, Hermann Kesten, Kurt Tucholsky och andra. Hon turnerade under nazistens första år ute i Europa tillsammans med Joseph Roth, också landsflyktig.

Återvändande illegalt 1940

När hennes tredje och bästa roman *Mot midnatt* utkom 1936 hade hon emigrerat till Belgien. Hon fortsatte till Holland och USA innan hon 1940 illegalt återvände till Tyskland och höll sig under jorden till krigsslutet.

Hon fortsatte att skriva, men det var mellankrigstiden som var hennes ämne. Det hektiska Berlin på avgrundens rand.

Hennes två första romaner utspelar sig alltså i skarven mellan Weimarrepubliken och Tredje riket. De är rapt skrivna, atmosfärrika skildringar av sönderfallet och dekadensen som föregick Hitler-väldet. Man kan säga att de ingår i vad som senare blev en trend (med författare som Isherwood och andra), men det som skiljer ut Keun är två saker: Hon var först och hon var kvinna.

När hon skriver om kontorsflickan Doris tillvaro i Weimartidens Berlin sker det med inkännandets och erfarenhetens konkretion. I ett rasande tempo, vitsigt och galghumoristiskt, beskriver Irmgard Keun det gradvisa förfallet hos huvudpersonen men också



Irmgard Keun, 1932. Keuns romaner är rapt skrivna, atmosfärrika skildringar av sönderfallet och dekadensen som föregick Hitlerväldet

hos omgivningen. Den självförbrännande nöjeslystnaden. Upplösningen av alla moralbegrepp.

Doris må drömma de vanliga framgångsdrömmarna om pengar, spännande umgänge, dyra kläder. Men vägen dit innebär ju tafsande och löjligt piruetterande karlar, obenägna att lyssna till en själ så länge den finns i en vacker kropp. Men det är deras villkor som gäller, så vad ska en fattig flicka göra. Gärna kärlek, men först en rejäl päl – och när hon en gång valt pälsen är kärleken inte trovärdig ens när den knackar på dörren.

Irmgard Keun är något så ovanligt som en politiskt inträngande, medmänsklig och humoristisk sensualist.

Mitt i förtappelsen bibehåller ändå Doris något av sin lantliga oskuld. I henne har Irmgard Keun skapat en gestalt att tycka om, mitt i ett sammanbrott som sannerligen inte bara var hennes.

I hakkorsets skugga

I den roman som egendomligt nog fått den svenska titeln *Mot midnatt* (Nach Mitternacht) betyder ett faktum. Den handlar om vardagslivet i hakkorsets skugga.

Vissa tyskar har i alla år med en sorts nostalgi talat om Hitlers första år. Då var det lugn och ro, då rådde ordning. Det var sedan allt gick snett, med krig, judeutrotningar och annat elände. Irmgard Keuns roman är ett effektivt vaccin mot den sortens mytbildningar.

Grundfrågan måste ju vara: Ordning, hur då? På vems villkor? Irmgard Keun berättar med en ömsom förrädisk torr saklighet, ömsom närmast uppsluppen ironi om ett tillstånd av systematiskt

angiveri, mänsklig förmedling och rättslöshet.

I huvudrollen hittar vi den 19-åriga Susanne som från en naiv omedvetenhet gradvis inser att alla stora och små katastrofer i hennes omgivning på något vis hänger samman med detta Nya Tyskland, som det oreras så mycket om överallt. Hon själv släpas till förhör sedan hon sagt något spefult om Görings vrålände röst i radion. Hennes bror, författaren Algin, måste byta ämnen för sitt skrivande för att alls få gå lös. Hennes vän Franz, som ska öppna cigarraffär, arresteras för föregivet kommunistiska åsikter sedan han angivits av en ängslig konkurrent, tillika SA-man, på samma gata. Väninnan Gertie får inte dansa med sin stora kärlek på grund av raslagarna.

I stort som smått: Överallt den totalitära regimens vakande öga, med ibland hjärtskärande mänskliga tragedier som följd.

Har det som Brecht saknar

Beröringspunkter saknas inte till Brechts pjäs *Tredje rikets fruktan och elände*, men Keun var först även här. Viktigare är att hennes bok har något Brecht saknar: En befriande, trotsig humor. Inte så att hon på något vis hyser misskunnad med moster Adelheid, den inför naziväldet desperat inställsamma judiske affärsmannen Aaron och alla andra som representerar den icke partianslutna vardagsfascismen.

Men i hennes text finns ändå den sortens medmänsklighet som mer andas upprördhet över den kortsiktiga, oportunistiska dumheten än ett icke och för sig berättigt, iskallt hat. Irmgard Keun är något så ovanligt som en politiskt inträngande, medmänsklig och humoristisk sensualist.

Efter att ha läst *Mot midnatt* har jag en definitiv fysisk känsla: precis så här måste det ha varit att leva i Hitler-Tyskland.

GUNDER ANDERSSON